

Ewa Boksa

Rozwijanie umiejętności czytania u dzieci z dysleksją rozwojową – model zajęć

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 18,
279-284

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Boksa

ROZWIJANIE UMIEJĘTNOŚCI CZYTANIA U DZIECI Z DYSLEKSJĄ ROZWOJOWĄ – MODEL ZAJĘĆ

Czytanie to taki proces, w którym „wyraźnie określonym jednostkom graficznym przyporządkowuje się wyraźnie określone jednostki foniczne języka naturalnego”¹. W języku polskim znaki graficzne (litery) nie odpowiadają we wszystkich przypadkach polskim głoskom. Przykładem tego są choćby różnice pomiędzy wymową a zapisywaniem dwuznaków czy też niektórych zmiękczeń.

Jak słusznie zauważył B. Ročławski (1998): „W wypadku, gdy jednostka językowa jest dwu- lub więcej fonemowa, a jednostka graficzna odnosi się do jednego fonemu, czytanie wymaga umiejętności szybkiego przechodzenia z fonemu na fonem (ślizgania się)”².

Jeśli przyjmiemy powyższe założenia, pojawi się pytanie: czy w takim aspekcie (o jakim pisze B. Ročławski) zrozumienie przez dziecko tekstu pisanego staje się tożsame ze zrozumieniem tekstu mówionego przez osobę czytającą? Raczej nie, istotę czytania stanowi przede wszystkim pełne rozumienie treści zawartej w czytany tekście. A proces ten jest mechaniczny, jest czynnością nie tylko umysłową, ale i fizyczną. Tak więc opanowanie pewnych umiejętności, takich jak choćby wyodrębnianie sylab w wyrazie i łączenie ich, powinno pomóc uczniowi w rozumieniu sensu ogólnego czytanki. Jak zauważył K.S. Goodman³: „Czytanie jest psycholingwistyczną zgadywanką. Wymaga współdziałania myśli i języka. Czytanie ze zrozumieniem nie jest wynikiem precyzyjnego wyłowienia i rozpoznawania wszystkich elementów tekstu, lecz efektem umiejętności wybrania z niego

¹ Zob. B. Ročławski, *Badanie tempa i techniki czytania*, Gdańsk 1998, s. 3.

² Tamże, s. 4.

³ K.S. Goodman, *Reading: A psycholinguistic guessing game*, New York 1967, s. 2.

jedynie nielicznych informacji o kluczowym znaczeniu, które pozwolą się trafnie domyślić, jaki ma on sens. Globalne czytanie lub czytanie całościowe wywołało dyskusję⁴. Zwolennicy zdobywania umiejętności czytania opartego na dekodowaniu i przekładaniu znaków graficznych na dźwięki uważali, że najpierw dziecko powinno opanować w dobrym stopniu technikę czytania. A zatem dzieci powinny przyswoić alfabet, potem głoski odpowiadające literom, później opanować stopniowo nieznane, trudne słowa. A więc ważne jest ćwiczenie poszczególnych umiejętności związanych z czytaniem, aby potem dziecko, w miarę rozwoju techniki czytania, stopniowo podążało w kierunku holistycznego podejścia do czytania. Jednakże automatyczne rozumienie tekstu, jego ogólny sens, znaczenie, wyodrębnianie elementów superstruktury tekstu musi poprzedzić zautomatyzowanie czynności takich jak:

- rozpoznawanie liter,
- przyporządkowywanie poszczególnym literom odpowiednich głosek,
- stosowanie zasad fonetyki,
- dzielenie wyrazów na sylaby,
- określenie sensu wyrazu na podstawie kontekstu,
- określenie sensu wyrazu na podstawie słotwórstwa,
- wyławianie zdań,
- zadawanie pytań odnoszących się bezpośrednio do tekstu i odpowiadanie na nie,
- zadawanie pytań problemowych odnośnie tekstu i odpowiadanie na nie.

Rozwój umiejętności czytania i pisania przebiega przez kilka faz, w których dzieci stosują odrębne strategie czytania⁵.

Tab. 1. Strategie czytania

Strategia	Charakterystyka
1	2
Logograficzna	<ul style="list-style-type: none"> – oparta na wzrokowym rozpoznaniu ogólnego kształtu wyrazów – strategia niedojrzałych czytelników i osób z niepowodzeniami w nauce czytania – jest to czytanie przedfonetyczne, niewymagające świadomości fonologicznej
Fonologiczna (alfabetyczna)	<ul style="list-style-type: none"> – oparta na sekwencyjnym dekodowaniu liter lub ich zespołów na fonemy – pozwala czytać nieznane wyrazy – rozwija się w kontekście nauki pisania

⁴ Zob. G. Doman, *Jak nauczyć małe dziecko czytać?*, Bydgoszcz 1992.

⁵ G. Krasowicz-Kupis, *Dysleksja rozwojowa-perspektywa psychologiczna*, Gdańsk 2006, s. 55.

cd. tabeli 1

1	2
Ortograficzna	<ul style="list-style-type: none"> – oparta na rozpoznawaniu morfemów – pozwala czytać prawidłowo wyrazy zawierające dwuznaki, zbiegi spółgłosek itp. – strategia dojrzałych czytelników

G. Krasowicz-Kupis twierdzi jednak – na podstawie badań własnych⁶ – że polskie dzieci nie przechodzą logograficznej fazy czytania. Czytanie ich nie jest bowiem oparte na odgadywaniu słów na podstawie podanego kontekstu. Mechanizm początkowej nauki czytania u dzieci polskich jest bardziej językowy. Bazuje na umiejętnościach fonemowych oraz świadomości fonologicznej. Kolejne etapy czytania opierają się na odchodzeniu od strategii fonologicznych ku strategiom globalnym. Wtedy też następuje wzrost jego automatyzacji, poprawia się rozumienie, gdyż czytanie pełni rolę pragmatyczną. Bardzo dokładnie czynność tę opisuje John Kirby⁷. Wyznacza on osiem poziomów czytania, które mogą ewentualnie sprawiać dziecku trudności na poszczególnym ich etapie. Oto one:

1. Analiza wizualna cech graficznych, z których zbudowane są litery.
2. Rozpoznanie liter przez automatyczną analizę cech wizualnych.
3. Analiza dźwięków–głosek, fonemów i sylab oraz wiązanie ich z literami lub kombinacjami liter.
4. Analiza wyrazów, czyli wydobywanie ich z magazynu pamięci długotrwałej.
5. Analiza fraz lub grup wyrazów.
6. Analiza idei (głównych informacji) w tekście.
7. Analiza głównych idei (podsumowanie).
8. Analiza tematu, czyli wyrazów głównych idei nie tyle zawartych w tekście, ile zwykle konstruowanych przez czytającego, aby funkcjonowanie na określonym poziomie czytania było efektywne, wydajne; konieczne jest zautomatyzowanie poziomów niższych.

Czytanie jest więc złożonym procesem psycholingwistycznym.

Jeżeli zatem nauczyciel zauważy, iż uczeń ma problemy z płynnym czytaniem, musi tak zorganizować działania lekcyjne, aby uczeń codziennie czytanie ćwiczył. Dziecko powinno posługiwać się podczas czytania wskaźnikiem (ołówkiem, linijką, kartonowym paskiem), aby umieszczać go pod wierszami czytanego tekstu. Dzięki temu nie będzie „gubić” linijek w tekście. Na pracę domową można zalecić dziecku, czytanie opowiadania wraz z rodzicem. Czytanie takie powinno odbywać się powoli, głos rodzica musi być cichszy od głosu dziecka.

Skoro jednak czytanie jest czynnością, która wiąże się z rozwojem funkcji wzrokowych, fonologicznych i ich koordynacją, warto na bazie ćwiczeń językowych

⁶ G. Krasowicz-Kupis, *Dysleksja rozwojowa-perspektywa psychologiczna*, s. 56.

⁷ Za: G. Krasowicz-Kupis, *Rozwój metajęzykowy a osiągnięcia w czytaniu u dzieci 6-9-letnich*, Lublin 1999.

stymulować powyższe procesy percepcyjne. Poniżej podano przykłady prostych ćwiczeń w czytaniu, które usprawniają automatyzację tego procesu oraz poprawiają rozumienie tekstu⁸.

Zestaw zadań wspomagających rozumienie tekstu

1. Uczeń zapoznaje się z treścią wytypowanego przez terapeutę tekstu. Czyta po cichu przygotowany materiał, następnie stara się odpowiedzieć na zadane przez nauczyciela pytania dotyczące treści.
2. Uczeń utrwała treść tekstu przez:
 - wyodrębnienie najważniejszych wydarzeń;
 - narysowanie do wypisanych wydarzeń historyjki obrazkowej.
3. Na bazie planu wydarzeń i historyjki obrazkowej uczeń ponownie chronologicznie odtwarza treść tekstu.

Zestaw zadań wspomagających wzbogacenie zasobu leksykalnego ucznia i przyswajanie przez niego wybranych struktur gramatycznych

1. Uczeń wyodrębnia z tekstu zdania, przedzielając je pionową kreską, to samo czyni z wyrazami w zdaniu i sylabami w wyrazie.
2. W dalszej kolejności dziecko podkreśla wyrazy, które są dla niego niezrozumiałe, i te, które składają się z dużej liczby sylab lub sprawiają mu kłopoty artykulacyjne, a tym samym trudności w czytaniu.
3. Uczeń podejmuje próbę wyjaśnienia znaczenia podkreślonego przez siebie wyrazu, stara się odkryć jego znaczenie z kontekstu zdań.
4. Następnie samodzielnie bądź z pomocą nauczyciela odszukuje w słowniku wyrazów bliskoznacznych wybrane hasło i zapoznaje się z synonimami analizowanego słowa.
5. Otrzymuje od nauczyciela rozsypankę wyrazową, w której znajduje się jeden z wybranych w poprzednim zadaniu synonimów, i z rozsypanych wyrazów układa zdania o dowolnej treści.

Zestaw zadań usprawniających jakość i technikę czytania

1. Wzorując się na treści analizowanego tekstu, uczeń układa nowy tekst (w formie ustnej).
2. Ponownie dzieli tekst na sylaby i czyta go głośno:
 - zwracając uwagę na tempo czytania, stara się, aby jak najwięcej wyrazów odczytać w ciągu jednej minuty,
 - zwracając uwagę na jakość czytania, czyta tekst powoli, pełnymi zdaniami, odpowiednio intonując określone słowa.
3. Uczeń czyta tekst, sylabizując, po czym otrzymuje od nauczyciela rozsypankę sylabową i układa dowolne wyrazy bądź zdania.
4. Uczeń wypisuje z tekstu wyrazy z trudnością ortograficzną:
 - z pomocą nauczyciela wyjaśnia zasady pisowni,
 - z wypisanymi wyrazami układa zdania lub twórcze opowiadanie.

⁸ Zob. E. Boksa, *Program nauczania języka polskiego dla dzieci dyslektycznych*, Kielce 2004.

5. Uczeń w wybranych słowach przedstawia liczbę głosek lub sylab, aby utworzyć zupełnie nowe pojęcia.
6. Dziecko tworzy rymy do wyodrębnionych przez siebie wyrazów lub – jeśli potrafi – układa krótki wierszyk lub rymowaną z tymi wyrazami.
7. Uczeń do analizowanego tekstu wykonuje ilustrację (dowolną techniką), po czym opowiada treść rysunku.
8. Dziecko nadaje tytuł swojemu opowiadaniu lub ilustracji i uzasadnia swój wybór.

Rekapitulacja – obejmująca wszystkie usprawniane umiejętności:

1. **Rozumienie:** uczeń ponownie odpowiada na pytania postawione przez nauczyciela dotyczące treści analizowanego tekstu. Tym razem są to pytania trudniejsze, wdrażające ucznia do przechodzenia od dosłownej do metaforycznej płaszczyzny tekstu np. związane z wyjaśnianiem motywacji działań bohaterów.
2. **Rozwijanie umiejętności narracyjnych,** gramatycznych, utrwalenie materiału leksykalnego: uczeń opowiada treść tekstu tak, aby wzbogacić go o nowe szczegóły, zmienić początek lub zakończenie.
3. **Technika i jakość czytania:** uczeń czyta głośno tekst z odpowiednią modulacją i linią intonacyjną, stosując się do wskazówek nauczyciela, np. „Przeczytaj to opowiadanie tak, aby było wiadomo, że jesteś wesoły/smutny”.

Przedstawiony model zajęć związany z wyrabianiem umiejętności czytania jest tylko propozycją. Znaczenie ma tu jednakże założenie, że proces czytania dotyczy zarówno rozumienia treści opowiadania, jak i techniki czytania. **Nie istnieje poprawne czytanie bez rozumienia.** Koncentrowanie się jedynie na technicznej stronie tego procesu jest dużym błędem metodycznym. Lepiej czytać wolniej, ale rozumieć przesłanie tekstu! Mając na uwadze ten cel, terapeuta do celów jednostki lekcyjnej powinien opracować graficznie i merytorycznie jeden tekst oraz dostosować go do możliwości dziecka, poziomu jego percepcji oraz wieku. Dzięki takiemu założeniu uczeń angażuje zmysły i pracę analizatorów: wzrokowego, słuchowego i kinestetycznego, wzmacnia pamięć sekwencyjną oraz mnemotechniczną, poznaje zasady uczenia się i wczytywania się w warstwę semantyczną tekstu, przez co wyrabia sobie zdolność koncentracji i uwagi, a przede wszystkim aktywizuje lewą półkulę mózgową odpowiedzialną za językowe przetwarzanie informacji.

Bibliografia

- E. Boksa, *Diagnoza i monitorowanie osiągnięć ucznia dyslektycznego polonistycznym testem paralelnym*, w: *Zaburzenia komunikacji językowej w czytaniu i pisaniu*, pod red. A. Maciejewskiej, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2007
- E. Boksa, *Program nauczania języka polskiego dla dzieci dyslektycznych*, Wydawnictwo MAC Edukacja, Kielce 2004
- G. Doman, *Jak nauczyć małe dziecko czytać?*, Wydawnictwo Excalibur, Bydgoszcz 1992
- K.S. Goodman, *Reading: A psycholinguistic guessing game*, Area, Nowy Jork 1967

- Dysleksja rozwojowa. Perspektywa psychologiczna*, pod red. G. Krasowicz-Kupis, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2006
- G. Krasowicz-Kupis, *Rozwój metajęzykowy a osiągnięcia w czytaniu u dzieci 6-9-letnich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999
- B. Rocławski, *Badanie tempa i techniki czytania*, Wydawnictwo Glottispol, Gdańsk 1998